

“El paisatge és com un llibre obert. Des d’un punt de vista educatiu, és un recurs documental d’una riquesa incomparable, tot i que ens hàgim acostumat a consultar-ne només unes quantes pàgines. Ens pertany a tots i només podrà sobreviure si tots ens en fem responsables, ja que algunes de les seves pàgines estan en mans de persones que possiblement no són conscients del que tenen. De vegades desaprofitem l’ocasió de passar més temps descansant als prats i contemplant el nostre voltant. Ens hem preocupat de moltes urgències, sense temps ni ganes de seure arran d’aquesta terra que tantes coses ens ensenya. I això sense parlar d’un gran buit de l’educació: ningú no ens ha ensenyat a observar, a mirar i a entendre el que ens envolta, per tal d’arribar a saber per què és fonamental que la diversitat del planeta estigui sempre a les nostres mans.” (Feehan, 2005: p. 43).

El Consell d’Europa és un organisme intergovernamental internacional, amb seu a Estrasburg, creat l’any 1949 i que actualment està format per 47 estats.¹ Els seus objectius principals són fomentar la democràcia, els drets humans i l’estat de dret, com també buscar solucions comunes als grans problemes socials d’Europa. Aquesta organització treballa també a favor d’un desenvolupament territorial sostenible, d’acord amb la Recomanació Rec (2002)¹ del Comitè de Ministres als estats membres sobre els principis rectoris d’un desenvolupament territorial sostenible del continent europeu (Consell d’Europa, 2002).² La idea de fons és preservar la qualitat de vida i el benestar dels ciutadans europeus tot tenint en compte els valors

¹ Amb data de novembre del 2010, els estats membres del Consell d’Europa són els següents: Albània, Alemanya, Andorra, Antiga República Iugoslava de Macedònia, Armènia, Àustria, Azerbaidjan, Bèlgica, Bòsnia i Hercegovina, Bulgària, Croàcia, Dinamarca, Eslovàquia, Eslovènia, Espanya, Estònia, Federació Russa, Finlàndia, França, Geòrgia, Grècia, Hongria, Irlanda, Islàndia, Itàlia, Letònia, Liechtenstein, Lituània, Luxemburg, Malta, Moldàvia, Mònaco, Montenegro, Noruega, Països Baixos, Polònia, Portugal, Regne Unit, República Txeca, Romania, San Marino, Sèrbia, Suècia, Suïssa, Turquia, Ucraïna i Xipre.

² Consulteu també les declaracions de Ljubljana sobre la dimensió territorial del desenvolupament sostenible (Consell d’Europa, 2003) i la de Lisboa sobre “Xarxes per al desenvolupament territorial sostenible del continent europeu: ponts a través d’Europa” (Consell d’Europa, 2009a).

paisatgístics, naturals i culturals. Amb aquest objectiu, el Consell d'Europa va impulsar l'elaboració del Conveni europeu del paisatge.

El Conveni europeu del paisatge

El Conveni europeu del paisatge, signat a Florència l'any 2000 per iniciativa del Consell d'Europa, representa una contribució decisiva per tal de fer realitat aquests objectius. El Conveni constitueix el primer tractat internacional dedicat al desenvolupament sostenible, un aspecte que comprèn la dimensió cultural. Els estats membres del Consell d'Europa signants del Conveni es declaren partidaris d'assolir "un desenvolupament sostenible que es fonamenti en un equilibri harmoniós entre les necessitats socials, l'economia i el medi ambient" (Consell d'Europa, 2000: preàmbul). A més, el Conveni té l'objectiu de fomentar la protecció, la gestió i l'ordenació dels paisatges europeus i d'organitzar la cooperació europea en aquest terreny. La finalitat és garantir la consideració dels paisatges europeus mitjançant l'adopció de mesures d'abast estatal i la cooperació en l'àmbit europeu.

Tal com es reflecteix en el preàmbul, el Conveni s'emmarca en el context dels esforços del Consell d'Europa en el camp del patrimoni natural i cultural, l'ordenació territorial i el medi ambient. La preocupació pel desenvolupament sostenible, plasmada a la Cimera de la Terra sobre Desenvolupament Sostenible que va tenir lloc a Rio de Janeiro l'any 1992 i després a la Cimera Mundial de Desenvolupament Sostenible de Johannesburg l'any 2002, situa el paisatge en una posició de predomini com a factor d'equilibri entre un patrimoni natural i cultural que reflecteix la identitat i la diversitat europees i també com a recurs econòmic creador d'ocupació vinculat a l'auge d'un model de turisme sostenible. El preàmbul del Conveni també subratlla que el paisatge té un paper fonamental en l'entorn quotidià de les poblacions tant urbanes com rurals, en el cas dels paisatges valuosos i també en els més quotidians. La ciutadania ha de tenir una implicació activa en la gestió i l'ordenació del paisatge i s'ha de sentir responsable del seu futur. Finalment, el text fa èmfasi en el fet que els estats membres del Consell d'Europa, amb la voluntat de fomentar els ideals que formen part del seu patrimoni comú mitjançant acords internacionals,

consideren que el paisatge és un actiu valuós que cal preservar i gestionar per mitjà d'una cooperació internacional efectiva i estructurada al voltant d'un instrument jurídic centrat exclusivament en el paisatge.

Disposicions del Conveni europeu del paisatge amb relació a l'educació

Pel que fa a l'educació en paisatge, l'article 6 del Conveni europeu del paisatge, centrat en les mesures concretes, estableix que cada part s'ha de comprometre a fomentar una “formació específica a les escoles i les universitats que tracti, per mitjà de les disciplines vinculades, els valors associats al paisatge i les qüestions relatives a protegir-lo, gestionar-lo i planificar-lo” (Consell d'Europa, 2000: art. 6B.c).

Altres disposicions complementàries fan referència a la sensibilització i la formació. Així, cadascuna de les parts es compromet a impulsar la sensibilització de la societat civil, les organitzacions privades i les autoritats públiques envers el valor dels paisatges, la seva importància i la seva transformació, i a fomentar la formació d'experts en l'anàlisi i la intervenció en els paisatges, com també programes pluridisciplinaris de formació centrats en la política, la protecció, la gestió i l'ordenació del paisatge adreçats als professionals dels sectors públic i privat i a les associacions especialitzades en aquesta matèria.

El Conveni europeu del paisatge reconeix en el preàmbul que “el paisatge és un element important de la qualitat de vida de les poblacions” i que “el paisatge és un element fonamental del benestar individual i social”. A més, indica que els estats membres del Consell d'Europa aspiren a “respondre a la voluntat pública de gaudir de paisatges de qualitat i de tenir un paper actiu en la seva transformació” i que protegir-los, gestionar-los i planificar-los “impliquen drets i responsabilitats per a tothom”.

Finalment, el text afirma que cada part s'ha de comprometre a definir objectius de qualitat paisatgística³ per als paisatges identificats i classificats,

³ El Conveni europeu del paisatge defineix els objectius de qualitat paisatgística com la formulació per part de les autoritats públiques competents, i per a un paisatge concret, de les “aspiracions que tenen les poblacions pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn” (Consell d'Europa, 2000: art. 1c).

després d'una consulta pública tal com estableix l'article 5c (Consell d'Europa, 2000: art. 6D), i que aquestes consultes públiques les han d'impulsar les mateixes parts per mitjà de procediments per a la participació de la ciutadania i d'altres agents interessats en la definició i la implementació de les polítiques paisatgístiques (Consell d'Europa, 2000: art. 5c).

Imatge 1. El Conveni europeu del paisatge estableix que cada part signant s'ha de comprometre a fomentar una formació específica a les escoles i universitats que tracti els valors associats al paisatge així com la seva protecció, gestió i planificació.

Prenent com a base tot això, l'educació dels nens i els joves en paisatge esdevé un factor decisiu, ja que, d'una banda, els joves són una part integral de la ciutadania i de les poblacions esmentades i, per tant, han de poder “gaudir d'uns paisatges de qualitat” i “tenir un paper actiu en la seva transformació”; i, de l'altra, els joves d'avui són els adults de demà, els agents i els responsables de prendre les decisions del futur.

Textos de referència amb relació al paisatge i l'educació

A més del Conveni europeu del paisatge, cal destacar tres recomanacions del Comitè de Ministres del Consell d'Europa considerades de referència pel que fa a la relació entre paisatge i educació.

Recomanació CM/Rec (2008)3 del Comitè de Ministres als estats membres sobre les orientacions per aplicar el Conveni europeu del paisatge

Aquest text dedica tot un apartat a la participació, la sensibilització, la formació i l'educació (Consell d'Europa, 2008: apartat II.2.3). Parteix de la premissa que tot i que l'educació en paisatge ja existeix en alguns estats i en alguns centres educatius del conjunt de països del Consell d'Europa, cal reforçar-la a fi i efecte d'aconseguir que els infants desenvolupin una sensibilitat més gran envers els aspectes relacionats amb el seu entorn vital. A més, aquest procés representa un mitjà més per arribar a la població a través de les famílies.

La recomanació indica que l'assoliment d'aquesta fita pot passar per l'ensenyament de diferents disciplines, des de la geografia, la història, les ciències naturals o l'economia fins a la literatura, l'art, l'arquitectura, l'enginyeria civil o fins i tot l'educació per a la ciutadania. Així mateix, recomana que els programes didàctics dels diferents nivells dediquin esforços a l'educació en temes paisatgístics, per mitjà de la difusió de la bibliografia centrada en el paisatge i la iniciació en les relacions entre entorn vital i paisatge, entre ecologia i paisatge i també pel que fa a qüestions socials i econòmiques.

Finalment, la recomanació afirma que el paisatge constitueix un recurs pedagògic, ja que situa els alumnes davant els signes més visibles del seu entorn, que els remetent als reptes vinculats a la planificació territorial. A més, afegeix que la lectura del paisatge també permet entendre les dinàmiques, actuals i històriques, de la producció del paisatge, com a expressió de la identitat dels col·lectius.

Recomanació R (98)5 del Comitè de Ministres als estats membres sobre la pedagogia del patrimoni

El Comitè de Ministres afirma en aquesta recomanació del 1998 que les accions de pedagogia del patrimoni són una de les millors maneres de donar sentit al futur tot enfortint el coneixement del passat, i recomana als governs dels estats membres que adoptin les mesures escaients, de tipus legislatiu, reglamentari, administratiu o financer, per impulsar i desenvolupar accions de pedagogia i sensibilització dels més joves envers el patrimoni, tot prenent com a referència els principis establerts.

Un informe redactat pel Comitè del Patrimoni Cultural indica que “l’impuls aportat per la recomanació no s’ha aturat mai. Un cop traduïda al grec per les autoritats d’aquest país, es va fer arribar [...] a tots els departaments del Ministeri de Cultura grec, com, per exemple, l’Eforat d’Antiguitats i Museus. Una iniciativa similar es va dur a terme a Polònia, on el text, un cop traduït, es va difondre a totes les escoles. Itàlia representa un exemple d’excel·lència quant a la utilització [...] i la difusió d’aquest document. El text es va publicar íntegrament, i novament, en un document que es va donar a conèixer l’any passat [...]. A més, cal destacar que alguns dels projectes estatals més ambiciosos s’han inspirat, tal com reconeixen els mateixos impulsors, en els principis expressats a la recomanació. Un exemple en seria el projecte Suomen Tammi (1998-2004)” (Branchesi, 2007: p. 177).

Àmbit d’aplicació i definicions

La recomanació del Comitè de Ministres de l’any 1998 estableix la definició de quatre conceptes bàsics: el *patrimoni cultural*, entès com totes les traces materials i no materials d’origen humà i totes les traces que combinen la intervenció de l’home i la natura; la *pedagogia del patrimoni*, referida a aquella pedagogia fonamentada en el patrimoni cultural i que integra uns mètodes d’ensenyament actius, una visió pluridisciplinària i una vinculació entre ensenyament i cultura, tot fent ús dels mètodes de comunicació i expressió més variats; *els agents, les associacions o els organismes culturals*, que són tots els professionals, associacions o organismes capacitats que treballen en els terrenys cultural i ambiental, des del patrimoni fins a la creació contemporània, i, finalment, *la classe europea de*

patrimoni, una forma concreta de pedagogia del patrimoni que comprèn intercanvis acadèmics internacionals basats en un projecte comú i centrats en temes vinculats al patrimoni cultural. Aquest tipus de pedagogia es desenvolupa durant els estudis universitaris i implica un treball pràctic sobre el terreny, fora del marc habitual, que permet als joves, de tots els ensenyaments, descobrir els actius del patrimoni en el seu context i valorar-ne la dimensió europea.

Desenvolupament d'accions de pedagogia del patrimoni

Aquesta recomanació considera que cal impulsar la pedagogia del patrimoni, de naturalesa interdisciplinària, en el marc de les disciplines escolars, en tots els nivells i en tots els tipus d'ensenyaments. Quant a l'organització d'aquestes accions pedagògiques, el text assenyala que cal fomentar i facilitar les iniciatives adoptades pels centres escolars i universitaris, els professionals del patrimoni i les associacions, i també els seus organismes rectors. De manera similar, és necessari donar suport als esforços de les associacions i els organismes culturals, sobretot si fan referència a la creació d'iniciatives que impulsin classes de patrimoni, com també facilitar la intervenció de professionals de l'àmbit cultural. Per acabar, es recomana que els col·laboradors i els ministeris competents avaluin els resultats en els àmbits pedagògic, cultural, organitzatiu i financer per a cadascuna de les accions impulsades.

Pel que fa a la formació, la pedagogia del patrimoni estableix un vincle amb els programes escolars i permet una formació adequada dels docents. La recomanació aconsella també que s'organitzin cursos de formació teòricopràctica que permetin la relació entre el personal docent i els agents culturals. Així mateix, afirma que cal sensibilitzar el personal responsable del patrimoni, en tots els àmbits, i, sempre que sigui possible, oferir-los una formació específica per interactuar amb els més joves.

Quant a les mesures administratives, la recomanació estableix que els responsables administratius han de facilitar la mobilitat dels estudiants i els docents. Al seu torn, els docents i els agents culturals han de ser objecte de mesures que els permetin garantir, en les millors condicions possibles, la preparació, l'aplicació i el seguiment de projectes pedagògics vinculats al patrimoni, unes mesures concretades sobretot en classes de patrimoni.

Finalment, és necessari fomentar el desenvolupament de serveis pedagògics en el marc dels organismes culturals.

Imatge 2. El Consell d'Europa recomana als estats facilitar que tots els joves puguin participar en accions de pedagogia del patrimoni.

Quant al finançament, la recomanació aconsella facilitar que tots els joves, independentment de la seva situació familiar o econòmica, puguin participar en accions de pedagogia del patrimoni. Així mateix, cal que els ministeris interessats institucionalitzin un marc de col·laboració, que també podria implicar una part financera, aprofitant, sempre que sigui possible, les estructures existents. D'altra banda, les despeses generades per l'organització de les classes europees de patrimoni (com ara el desplaçament, l'allotjament o la preparació) haurien de ser assumides, encara que sigui parcialment, pels organismes competents. Per acabar, la recomanació assenjala que l'equip organitzador de les accions de pedagogia del patrimoni ha de disposar, si escau, d'assistència en el marc de l'elaboració de plans financers que no pertanyin al seu camp d'especialitat.

Material pedagògic

D'acord amb aquesta recomanació, els organismes i els ministeris competents de cada país són els encarregats d'elaborar el material pedagògic relacionat amb el patrimoni cultural. D'altra banda, per a realitzar les accions de pedagogia del patrimoni s'ha de poder recórrer a les noves tecnologies de la informació i la comunicació. De la mateixa manera, cal garantir un intercanvi de material i d'experiències i una millor difusió multilateral de la informació sobre els actius patrimonials i sobre els enfocaments pedagògics. Aquest objectiu hauria de passar per la coordinació i pel treball en xarxa.

Recomanació Rec (2002)1 del Comitè de Ministres als estats membres sobre els principis rectors del desenvolupament territorial sostenible del continent europeu

Aquesta recomanació comprèn un apartat relacionat amb la participació efectiva de la societat en els processos de planificació territorial. El document esmenta una disposició fonamental per tal d'impulsar l'educació dels més joves en conceptes com ara *territori i paisatge*: “La participació de les noves generacions en els processos de planificació multiplica les probabilitats que la població s'interessi per l'ordenació de la seva regió i que s'hi impliqui d'una manera eficaç i innovadora. Aquest pas representa una condició decisiva per tal que la població accepti la concepció europea” (Consell d'Europa, 2002: apartat VI.5).

Intercanvi d'informació sobre el desplegament del Conveni europeu del paisatge

De manera periòdica, es publica un document de resum de les polítiques paisatgístiques aplicades en els estats membres del Consell d'Europa que es fa ressò de les dades més importants relacionades amb el paisatge. És previst que les dades recollides es vagin introduint progressivament en un sistema d'informació del Consell d'Europa sobre el Conveni europeu del paisatge, un sistema que ha d'incloure una base de dades de les polítiques nacionals.

L'anàlisi de l'aplicació de l'article 6 del Conveni europeu del paisatge, que es va presentar a la V Conferència del Consell d'Europa sobre el Conveni Europeu del Paisatge, evidencia que el paisatge s'acostuma a enfocar des de la perspectiva de la geografia o bé en el marc d'assignatures centrades en el medi ambient.

Exemples de projectes executats en el marc del Consell d'Europa

El Consell d'Europa ha fet aportacions a l'elaboració i la difusió d'una pedagogia del patrimoni d'abast europeu, caracteritzada per uns indicadors de qualitat específics, que se sintetitzen en la Recomanació núm. R 98(5). Els projectes duts a terme han contribuït a fomentar el concepte de *patrimoni cultural*, una noció basada en els valors de democràcia, convivència pacífica i tolerància.

La implicació del Consell d'Europa en el camp de la pedagogia del patrimoni arrenca l'any 1989 amb el projecte Rin sense Fronteres, considerat el punt de partida de les classes europees de patrimoni. En aquest context, es van organitzar trobades i tallers, en col·laboració amb diferents països, per comparar les experiències i donar difusió al projecte. Aquestes cites van tenir lloc a Cluny (França, 1990), Maisons-Laffitte (França, 1992), Desenzano (Itàlia, 1993), Budapest (Hongria, 1992 i 1993) i Sejny (Polònia, 1996). Les intervencions relacionades amb les classes europees de patrimoni es van produir arran de diversos congressos europeus, com ara a Trèveris (Alemanya, 1993), Estocolm (Suècia, 1993), Bialobrzegi (Polònia, 1994), Salamanca (Espanya, 1994) o Lisboa (Portugal, 1995).

Impulsades l'any 1991 pel Consell d'Europa, les Jornades Europees del Patrimoni també van posar en relleu la diversitat dels patrimonis i els diferents coneixements que s'hi vinculen. Aquestes jornades, que actualment organitzen conjuntament el Consell d'Europa i la Unió Europea, fan èmfasi en la dimensió europea del patrimoni i contribueixen a fomentar la sensibilització envers la importància del patrimoni lligat al paisatge.

Els paisatges urbans: els projectes La Ciutat sota la Ciutat i Europa, d'un Carrer a un Altre

El Consell d'Europa va posar en marxa l'any 1995 un projecte titulat La Ciutat sota la Ciutat, amb motiu de l'Any Europeu de l'Arqueologia. En col·laboració amb English Heritage, se'n va publicar un dossier pedagògic, i els materials elaborats pels alumnes van ser avaluats per un jurat internacional.

D'altra banda, l'any 2002 es va iniciar el projecte anomenat Europa, d'un Carrer a un Altre (ERAL). Aquest projecte, adreçat a nens d'entre nou i dotze anys, consistia en diferents activitats dutes a terme en un carrer de l'entorn immediat dels infants. Les propostes permetien treballar no tan sols el programa escolar amb una filosofia de pedagogia activa, sinó també aprofundir en l'*altre*, per tal de potenciar la comprensió mútua, prendre consciència de la diversitat cultural d'Europa i valoritzar els aspectes multiculturals i interculturals del patrimoni comú. Per mitjà d'aquesta filosofia d'apropament entre els pobles d'Europa, el projecte assumia una de les missions fonamentals del Consell d'Europa i aspirava a esdevenir un factor privilegiat de tolerància, ciutadania, pau i prevenció de conflictes.

L'aproximació a la història, l'arquitectura, la cultura i els problemes socials i econòmics del carrer, viscuda des de la quotidianitat, va constituir un pont per vincular cada carrer als altres. El coneixement i l'anàlisi de l'*altre*, a partir del seu propi carrer, esdevé així un mitjà de comprensió entre els pobles. Els objectius fonamentals del projecte aspiraven a convidar els alumnes a descobrir l'*altre* per mitjà del carrer i el seu univers, prenent consciència de la dimensió europea i establint lligams amb la història i les diferents cultures europees; sensibilitzar-los envers la realitat del carrer i animar-los a fer-ne una anàlisi profunda; aconseguir que prenguessin consciència de les necessitats del carrer pensant en les persones que hi viuen; familiaritzar-los amb l'entorn construït, tot ajudant-los a millorar-ne la percepció, a reflexionar sobre el que hi veien i a adoptar una actitud més crítica, i, finalment, oferir-los accés als coneixements i les pràctiques que els han de permetre plantejar solucions per millorar els seus carrers.

A fi i efecte d'ajudar els docents a preparar i executar el projecte, el Consell d'Europa va redactar i publicar un dossier pedagògic en sis idiomes

Imatge 3. El Consell d'Europa ha fet aportacions a l'elaboració i la difusió d'una pedagogia del patrimoni d'abast europeu.

(anglès, francès, alemany, castellà, italià i rus), que les autoritats de Suècia van publicar també en suec.

Els paisatges rurals: la *Guide Européen d'observation du patrimoine rural*

Redactada i més endavant adoptada pel Comitè d'Alts Funcionaris de la Conferència Europea de Ministres Responsables de l'Ordenació del Territori (CEMAT), la *Guide Européen d'observation du patrimoine rural* (2006) es va presentar en el marc de la 13a sessió de la Conferència Europea de Ministres Responsables de Planificació Territorial (Consell d'Europa, 2003). Aquesta guia desplega les disposicions de la Recomanació Rec (2002)¹ sobre els principis rectors d'un desenvolupament territorial sostenible del continent europeu (Consell d'Europa, 2002), que plantegen també un seguit de mesures adreçades a aconseguir que les zones rurals es

desenvolupin com a espais de vida, d'activitats econòmiques i de lleure i com a espais naturals.

Disponible al lloc web de la CEMAT,⁴ la guia existeix en francès, anglès, rus, castellà⁵, italià i suec. Aquesta publicació convida totes les persones preocupades pel futur del seu territori a assumir una tasca de catalogació, de presentació i de reflexió sobre l'aplicació pràctica d'aquest patrimoni. La guia ha servit de marc de treball per a universitats i programes escolars i parteix de la consideració que fins a aquests darrers anys la definició més estesa de *patrimoni rural* era excessivament restrictiva, atès que tenia en compte només els edificis vinculats a l'explotació agrícola i, principalment, al *petit patrimoni rural* com ara els safareigs, els molins o les capelles. Planteja la necessitat que els responsables de la planificació territorial treballin amb una definició de patrimoni més àmplia, que comprèn tots els elements materials o immaterials que donen fe de les relacions particulars que una comunitat humana ha consolidat amb un territori al llarg de la història.

La guia planteja que el patrimoni material consta de diversos elements: els paisatges, fruit d'una acció prolongada de l'home sobre el medi; els béns immobles, que són tant els edificis dedicats a l'explotació agrícola com els que tenen relació amb els oficis, la indústria, el lleure o la vida social i que donen fe d'activitats específiques o simplement d'un estil arquitectònic concret; els béns mobles, que poden tenir tant usos domèstics (mobles d'estils regionals) com religiosos (mobiliari de les esglésies i les capelles) o festius (com ara carrosses de carnestoltes, símbols propis d'un municipi o una institució, entre d'altres), i, finalment, els productes que són fruit d'una adaptació a les condicions locals i a les tradicions del conreu i la ramaderia. Poden ser tant productes vegetals (plantes, fruites o verdures) com races animals locals o productes més elaborats (com ara vins, formatges o embotits).

La guia destaca que el patrimoni immaterial està format per diferents béns immaterials que són indissociables del patrimoni material: les tècniques i les pràctiques que han fet possible la creació dels paisatges, la

⁴ http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/default_en.asp.

⁵ Nota dels editors: publicació en castellà disponible a: http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/ambito_europeo_dt/cemat/pdf/guia_europea.pdf.

construcció de cases, la fabricació de mobles o l'elaboració de productes de la terra; les parles locals, les músiques o la literatura oral nascudes de tradicions no escrites, considerades formes d'expressió que reflecteixen un arrelament concret de la comunitat al seu territori i una manera particular de viure en comunitat, com ara les rondalles i les llegendes protagonitzades per persones o llocs que formen part de la història local, com també els topònims que reflecteixen uns usos o unes representacions particulars, i, per acabar, les formes de sociabilitat i les formes concretes d'organització social, com ara alguns costums i festivitats. La guia valora tots aquests elements com un patrimoni viu i considera que si els diferents agents del món rural (entre els quals cal incloure els joves) els identifiquen i se'ls fan seus els confereixen un sentit amb vista a la col·lectivitat i al seu valor patrimonial.

El paisatge i la literatura

La revista del Consell d'Europa *Naturopa* es va rebatejar l'any 2008 com a *Futuropa, pour une nouvelle vision du territoire et du paysage*, una denominació que reflecteix millor la transversalitat dels temes tractats.⁶ Fins ara, s'han dedicat diferents números al paisatge des de diferents perspectives (com ara el Conveni europeu del paisatge, el paisatge i la cooperació transfronterera o el paisatge rural tradicional). L'any 2005 se'n va publicar un número monogràfic dedicat a la relació entre paisatge i literatura (Consell d'Europa, 2005) que aplega textos de tots els estats membres del Consell d'Europa i que ha esdevingut un recurs molt utilitzat per diferents centres escolars en les classes de llengua.

Projectes impulsats pel Consell d'Europa

El Consell d'Europa ha impulsat projectes que vinculen pedagogia i paisatge. Destaquen l'Experiència fotogràfica Internacional dels Monuments i les universitats d'estiu sobre paisatge.

⁶ Lloc web de la revista *Naturopa/Futuropa*: <http://www.coe.int/naturopa/fr>.

Imatge 4. Fotografia premiada al concurs Experiència fotogràfica Internacional dels Monuments (EFIM) l'any 2010.

Experiència fotogràfica Internacional dels Monuments (EFIM)

El Consell d'Europa organitza periòdicament al Palau d'Europa, a Estrasburg, la cerimònia de lliurament de diplomes de l'Experiència fotogràfica Internacional dels Monuments (EFIM). Impulsada per la Generalitat de Catalunya i el Museu d'Història de Catalunya, aquesta iniciativa s'articula al voltant d'una xarxa de docents que comparteixen el compromís i la voluntat de transmetre a les noves generacions l'interès i la passió pel patrimoni. Aquesta xarxa, adreçada als alumnes de secundària i activa a tot Europa i en altres continents, neix de les Jornades Europees del Patrimoni, organitzades pel Consell d'Europa. L'Experiència fotogràfica Internacional dels Monuments aspira a obrir als més joves una finestra als valors del seu entorn cultural i paisatgístic. D'ençà del 2008, l'Experiència fotogràfica s'ha especialitzat sobretot en la valoració dels monuments dins el paisatge. Un dels seus objectius és ajudar a difondre els tres convenis del

Consell d'Europa relacionats amb el patrimoni cultural, és a dir, el de la protecció del patrimoni arquitectònic d'Europa (Conveni de Granada, de 3 d'octubre de 1985), el de la protecció del patrimoni arqueològic (Conveni de La Valletta, de 16 de gener de 1992) i el del valor del patrimoni cultural per a la societat (Conveni marc de Faro, de 27 d'octubre de 2005). A més, l'Experiència Fotogràfica Internacional dels Monuments permet donar a conèixer millor el Conveni europeu del paisatge (Florència, 20 d'octubre de 2000). Mitjançant aquesta iniciativa, s'aprèn a percebre els monuments amb relació a l'indret i al paisatge en què s'inscriuen i no de manera aïllada. Tot barrejant art i pedagogia, l'Experiència Fotogràfica contribueix, amb una vocació lúdica, al diàleg intercultural i a la convivència dels ciutadans del futur.

Les universitats d'estiu sobre el paisatge

Organitzades des de l'any 2005 per la fundació Il Nibbio sota els auspicis del president d'Itàlia i del secretari general del Consell d'Europa, les universitats d'estiu sobre el paisatge faciliten la difusió del Conveni europeu del paisatge entre un públic format per estudiants i agents del territori. Les actes d'aquestes trobades es publiquen de manera periòdica i els projectes s'exposen en el marc de les reunions del Consell d'Europa centrades en el desplegament del Conveni europeu del paisatge.

La reflexió prospectiva

El Consell d'Europa ha encarregat la redacció de dos informes sobre l'educació en paisatge. El primer, titulat *Sensibilisation, formation et éducation*, es va presentar amb motiu de la segona Conferència dels Estats Contractants i Signataris del Conveni Europeu del Paisatge (Consell d'Europa, Estrasburg, 28-29 de novembre de 2002), i va ser publicat més endavant per mitjà d'Editions du Conseil de l'Europe dins l'obra *Paysage et développement durable: les enjeux de la Convention européenne du paysage* (Pedroli, Van Mansvelt, 2006: p. 117-140). L'informe destaca principalment que el paisatge exigeix que en tinguem cura, ja que si el tractem simplement com un bé de consum perdrà tant el seu valor com el seu atractiu.

El segon informe, titulat *Education on Landscape for Children* (Castiglioni, 2009), es va presentar en la V Conferència del Consell d'Europa sobre el Conveni Europeu del Paisatge (Consell d'Europa, Estrasburg, 30-31 de març de 2009) i és previst que es publiqui per mitjà d'Editions du Conseil de l'Europe.⁷ L'informe exposa les exigències, els objectius i les metodologies en matèria d'educació en paisatge en l'àmbit europeu, fent èmfasi especialment en l'educació primària i secundària. La primera part de *Education on Landscape for Children* pretén reformular l'educació en paisatge en el context del Conveni europeu del paisatge, i també des d'una perspectiva pedagògica d'educació en el desenvolupament sostenible, seguint el fil de la Dècada de l'Educació per al Desenvolupament Sostenible (2005-2014) impulsada per Nacions Unides. El paisatge és un patrimoni: la difusió de coneixements vinculats als paisatges i la seva evolució, com també la millora de la capacitat per interpretar els paisatges, formen part de les condicions necessàries per aconseguir que els ciutadans siguin més conscients del valor dels llocs on viuen, s'obrin a nous horitzons i altres cultures i, a més, siguin més responsables quant a la gestió del paisatge.

En una segona part, l'informe aborda aspectes més concrets, començant per la definició del terme *paisatge*. El document proposa una taula general d'interpretació del paisatge, no tant en el sentit d'eina didàctica com més aviat en el sentit de punt de partida per organitzar les activitats escolars, ja que engloba tots els ingredients de l'educació en paisatge: identificació i descripció dels elements del paisatge, característiques immaterials (emocions, significacions, símbols, etc.), factors naturals i humans que originen els paisatges i evolució temporal. Després d'haver introduït el tema de la interpretació del paisatge es presenten diferents trets específics de l'educació en paisatge, tant teòrics com pràctics, que van des dels diversos aspectes del paisatge fins a les funcions particulars de les persones implicades en aquesta educació. Tots els punts metodològics estan vinculats a un marc teòric, a un objectiu pedagògic i també a un seguit d'exemples pràctics. A més, es presenten les activitats d'educació en paisatge ja desplegades en diversos estats membres del Consell d'Europa, com ara Armènia, Bèlgica, Espanya (Catalunya), Itàlia o Eslovènia.

⁷ Nota dels editors: la traducció al català d'aquest informe, *Educació en paisatge per a infants*, es pot trobar annexat en aquesta publicació.

Les conclusions i les recomanacions de l'informe seran sens dubte molt importants amb vista al futur per als esforços de desplegament del Conveni europeu del paisatge. D'aquestes recomanacions i conclusions en destaquem les següents:

- Aconseguir que l'educació en paisatge formi part dels programes de l'educació primària i secundària, en les matèries centrades en el desenvolupament sostenible o, d'una manera més general, en l'educació per a la ciutadania.
- Fomentar una formació específica dels docents en educació en paisatge, articulada al voltant no tan sols de la sensibilitat envers els paisatges locals, sinó també de la definició d'objectius pedagògics i de l'adquisició d'una metodologia. Aquesta formació ha de tenir sempre un caràcter interdisciplinari i ha de contribuir a fomentar l'hàbit del treball en equip.
- Oferir als centres educatius recursos per dur a terme activitats en matèria d'educació en paisatge. Aquests recursos han de centrar-se tant en el contingut com en la metodologia, s'han d'adaptar als diferents nivells educatius i no poden fer referència només a paisatges destacables per la seva bellesa o per la seva excepcionalitat, ans al contrari. S'han de fixar sobretot en els paisatges quotidians, també els que presenten contradiccions i plantegen preguntes.
- Engagar projectes vinculats a l'educació en paisatge d'àmbit nacional i internacional, per tal de fomentar els intercanvis entre joves de diferents horitzons, sempre amb la voluntat de sensibilitzar els joves envers l'especificitat i la identitat dels seus paisatges locals i també dels paisatges més allunyats.
- Fomentar l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació en els projectes d'educació en paisatge, atès que aquestes tecnologies aporten molts avantatges per a aquesta mena d'activitats, ja que ajuden a veure el paisatge com un ens format per una xarxa de vincles, una mena d'*hiperpaisatge*, i permeten disposar de diversos tipus de suports (textos, fotografies, dibuixos, vídeos o enregistraments de so, entre d'altres), posar en contacte alumnes de diferents llocs im-

- plicats en projectes equiparables i, finalment, difondre al gran públic els resultats dels projectes d'educació en paisatge.
- Aprofitar totes les modalitats i ocasions possibles per compartir bones pràctiques en matèria d'educació en paisatge, amb l'objectiu que els docents i els responsables dels centres organitzin cada vegada més activitats d'aquest tipus, tot aplicant els enfocaments i les metodologies més eficaces segons les classes afectades i el context local.
 - Fomentar la participació de diferents col·laboradors i patrocinadors en projectes d'educació en paisatge, per tal de crear xarxes més fructíferes, sobretot entre els agents directament vinculats a la difusió de la cultura i a la promoció dels valors del paisatge.
 - Crear, en àmbits nacionals o regionals, una comissió d'educació en paisatge, que disposi de la participació dels ens administratius

Imatge 5. És important fomentar entre els docents una formació específica en educació en paisatge, articulada al voltant de la sensibilitat envers els paisatges locals però també de la definició d'objectius pedagògics i de l'adquisició d'una metodologia.

estatals o regionals relacionats amb el paisatge (planificació territorial, medi ambient, desenvolupament sostenible o patrimoni cultural, entre d'altres) i en coordinació amb les autoritats educatives i que actuï com a punt de referència, amb la missió fonamental de donar difusió a les qüestions relacionades amb l'educació en paisatge. Per aconseguir-ho, pot oferir assistència en aspectes com ara els suports pedagògics i metodològics, impulsar directament activitats o projectes o bé ajudar les administracions locals o els centres educatius a dur-ne a terme.

A tall de conclusió

La tasca del Consell d'Europa en l'àmbit de la pedagogia del patrimoni s'ha guiat pels objectius següents:

- La sensibilització amb relació a les diferents categories de patrimoni cultural i a la protecció i la transmissió d'aquest patrimoni. Es valora també la creació com a font de patrimoni de futur.
- La valoració de la dimensió europea i de la multiculturalitat: el descobriment i la construcció d'Europa amb un èmfasi especial en el reconeixement de la cultura de *l'altre* com a part integrant del seu patrimoni propi.
- La integració (amb referència a una dificultat cultural o bé de tipus físic o sensorial) i la cohesió socials, amb la voluntat de prevenir els conflictes.
- La consolidació d'una ciutadania democràtica: identitat, participació, assumpció de responsabilitats, etc.
- La innovació i l'harmonització dels mètodes i els sistemes educatius.
- El desenvolupament global de la personalitat (ús de llengües diferents; sensibilitats diverses; desenvolupament sensorial; multiplicitat d'àmbits: cognitiu, emotiu, motriu; creativitat i esperit crític).

La valoració del paisatge en les polítiques educatives s'emmarca en aquesta perspectiva i continua la tasca feta fins ara. El paisatge, un concepte d'una modernitat innegable, representa un mosaic de les quatre dimensions que integren el desenvolupament sostenible: la natural, la cultural, la social i l'econòmica. Representa, també, una mena de pel·lícula en constant evolució i amb un fil conductor que convé no perdre, tot analitzant la història, les característiques, la contemporaneïtat i la percepció que la societat té d'un territori determinat.

El paisatge, únic, entorn vital i lloc de trobada de les poblacions, és fonamental per al benestar material, mental i espiritual de les persones i les societats. Com a font inesgotable d'inspiració, ens convida a emprendre un viatge, tant individual com col·lectiu, en l'espai, el temps i l'imaginari.

L'educació per a la ciutadania, que engloba l'educació sobre la ciutadania, l'educació a través de la ciutadania i l'educació en la ciutadania, estableix un vincle entre la ciutadania i el conjunt de l'experiència educativa dels alumnes, tot conferint un caràcter interactiu a tots i cadascun dels aspectes de la ciutadania. Un enfocament d'aquesta mena desenvolupa en els alumnes una nova consciència d'ells mateixos i dels altres i contribueix a reforçar el teixit social i les competències i les aptituds individuals i socials (Keer, 1999). A partir d'aquest enfocament, és possible i desitjable fomentar l'educació *en el* paisatge, l'educació *a través* del paisatge i l'educació *per al* paisatge.

Referències bibliogràfiques

BRANCHESI, Lisa (2007). *Heritage education for Europe: outcome and perspective*. Roma: Armando Editore.

CASTIGLIONI, Benedetta (2009). *Education on Landscape for Children*. Estrasburg: Consell d'Europa. [Versió catalana inclosa com a annex en aquesta mateixa publicació].

CONSELL D'EUROPA (1985). Directiva 85/337/CEE del Consell, de 27 de juny de 1985, relativa a l'avaluació de les repercussions de determinats projectes públics i privats sobre el medi ambient. *Diari Oficial de la Comunitat Europea*, núm. L175, 5 de juliol de 1985, p. 40-48.

--- (1998). *Recommendation No. R. (98) 5 of the Committee of Ministers to member states concerning heritage education* [en línia]. <<https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=530590&SecMode=1&DocId=459154&Usage=2>> [consulta: 02.12.2010].

--- (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2010].

- (2002). *Recommendation Rec (2002)1 of the Committee of Ministers to member states on the Guiding principles for sustainable spatial development of the European Continent* [en línea]. <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=257311>> [consulta: 29.11.2010].
- (2003). *13th European Conference of Ministers responsible for Regional/Spatial Planning (CEMAT), Ljubljana (Slovenia), 16-17 September 2003*. Estrasburg: Council of Europe. (European Spatial Planning and Landscape; 71).
- (2005). "Landscape through literature = Le paysage à travers la littérature", *Naturoipa*, núm. 103, 2005.
- (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* [en línea]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=199&CM=1&CL=FRE>> [consulta: 02.12.2010].
- (2008). *Recomendación CM/Rec (2008) 3 del Comité de Ministros a los Estados miembro sobre las orientaciones para la aplicación del Convenio Europeo del Paisaje* [en línea]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cm_rec_2008_3_esp.pdf> [consulta: 29.11.2010].
- (2009a). *14th Council of Europe Conference of Ministers responsible for Regional/Spatial Planning (CEMAT), Lisbon (Portugal), 26-27 October 2006*. Estrasburg: Council of Europe. (European Spatial Planning and Landscape; 86).
- (2009b). *Presentation of the Landscape Policies in the Member States of the Council of Europe = Présentation des politiques du paysage menées dans les Etats membres du Conseil de l'Europe* [en línea]. <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/reunionconf/Seconference/CEP-CDPATEP-2009-3-PresentationPolitiques_bil.pdf> [consulta: 02.12.2010].
- CONVENIO EUROPEO para la protección del patrimonio arqueológico, hecho en La Valetta el 16 de enero de 1992. *Boletín Oficial Cortes Generales*, núm. 363, 22 d'octubre de 2010, p. 1-6.
- FEEHAN, John (2005). "The future landscape: a blueprint for conservation", *Naturoipa*, núm. 103, p. 43.
- Guide Européen d'observation du patrimoine rural* (2006). Estrasburg: Conseil de l'Europe.
- INSTRUMENTO de Ratificación del Convenio para la Salvaguarda del Patrimonio Arquitectónico de Europa, hecho en Granada el 3 de octubre de 1985. *Boletín Oficial del Estado*, núm. 155, de 30 de juny de 1989, p. 20. 472-20.475.
- KERR, David (1999). *Citizenship Education: an International Comparison*. Londres: QCA.
- PEDROLI, Bas; VAN MANSVELT, Jan Diek (2006). "Landscape and awareness-raising, training and education", dins *Landscape and sustainable development: challenges of the European Landscape Convention*. Estrasburg: Council of Europe Publishing, p. 117-140.